

АНОТАЦІЯ

Предибайло А. І. Міжнародно-правовий захист осіб похилого віку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право (Галузь знань 29 – Міжнародні відносини). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питань міжнародного захисту прав осіб похилого віку. У роботі розкрито генезу міжнародно-правового регулювання захисту прав осіб похилого віку у різних сферах правовідносин. Акцентовано увагу на загальних і спеціальних міжнародно-правових актах, прийнятих на міжнародному універсальному і регіональному рівнях, в яких знайшли своє закріплення положення щодо прав літніх людей. У межах міжнародного універсального рівня приділено увагу конвенційним і програмним документам Організації Об'єднаних Націй, резолюціям, тематичним оглядам Всесвітньої організації охорони здоров'я з питань старіння і здоров'я літніх людей та документам Міжнародної організації праці у галузі захисту трудових і соціальних прав літніх людей та інвалідів, доповідям Верховного комісара з прав людини, серед яких: Конвенція № 128 про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника 1967 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р., Принципи ООН щодо осіб похилого віку 1991 р., Декларація з проблем старіння 1992 р., матеріали Міжнародної конференції народонаселення і розвитку (Каїр, 5-13 вересня 1994 р.), Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння 2002 р., Торонтська декларація про глобальне запобігання жорстокого поводження з людьми похилого віку 2002 р., Глобальна стратегія і План дій з проблем старіння і здоров'я на 2016-2020 рр.: на шляху до миру, в якому кожна людина має можливість прожити довге і здорове життя, Порядок денний у галузі

сталого розвитку на період до 2030 р., Десятиліття здорового старіння Організації Об'єднаних Націй 2021–2030 рр. тощо. Підсумовано, що основна мета цих актів полягає, перш за все, у забезпеченні гідного життя літніх людей шляхом запровадження заходів, направлених на запобігання їхній соціальній ізоляції; заборону дискримінації за віком; надання підтримки для продовження працевлаштування та навчання для тих категорій, які виявили таке бажання, підвищення відчуття себе як активних членів суспільства, незважаючи на вік. Наведено статистичні дані, що свідчать про світові демографічні зміни у бік старіння населення.

Серед актів, прийнятих на міжнародному регіональному рівні, приділено увагу договірним і рекомендаційним актам, серед яких: Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Рекомендація № R (94) 9 Комітету Міністрів державам-членам стосовно літніх людей, Рекомендація CM / Rec (2009) 6 Комітету Міністрів держав-членів Проблема старіння та інвалідності в XXI столітті: стійкі рамки для забезпечення більш високої якості в інклюзивному суспільстві, Рекомендація CM / Rec (2011) 5 Комітету Міністрів державам-членам про запобігання ризиків вразливості літніх мігрантів і поліпшення їхнього добробуту, Рекомендація CM / Rec (2014) 2 Комітету Міністрів державам-членам щодо сприяння захисту прав людей похилого віку, резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2168 (2017) «Права людини похилого віку та їх комплексний догляд», Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р., Директива Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності 2000 р., План дій ЄС щодо інформаційно-комунікаційних технологій і старіння 2007 р., Європейський закон про доступність 2015 р. Проаналізовано акти міністерської конференції Європейської економічної комісії ООН з проблем старіння, серед яких: Віденська декларація «Створення суспільства для всіх вікових груп: сприяння якості життя та активного старіння» 2012 р., Лісабонська декларація «Стале суспільство для всіх вікових груп: реалізуючи потенціал довголіття» 2017 р.,

Римська декларація 2022 р. Розкрито акти прийняті в межах держав американського й африканського регіонів, а саме: Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини 1988 р. (чинний з 1999 р.), Бразильська декларація 2007 р., Іbero-американська програма міжнародного співробітництва щодо становища літніх людей у регіоні 2011 р., Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Кігальська декларація 2003 р., Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р. тощо. Констатовано, що міжнародні регіональні акти мають за основу універсальні норми та доповнюють і розвивають їх, враховуючи особливість регіону. Крім того, саме на регіональному рівні зроблено крок вперед щодо розробки обов'язкових норм у цій сфері, зокрема мова йде про Міжамериканську конвенцію про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р. та Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р., що передбачають низку прав літніх людей (право на автономію і прийняття рішень, право на здоров'я, право на життя, право на недискримінацію, право на соціальний захист, право на працю тощо) та містять відповідні зобов'язання держав щодо їх реалізації.

У Другому розділі розкрито питання захисту громадянських і соціальних прав і свобод літніх людей. В аспекті реалізації означених прав зосереджено увагу на праві на автономію, яке має суттєве значення для реалізації усіх інших прав, гарантованих літнім людям. Наведено доктринальні погляди щодо розуміння означеного права і практику ЄСПЛ. Зроблено висновок, що право на автономію в узагальненому розумінні представляє собою право приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення. Детально проаналізовано питання заборони дискримінації за віком щодо літніх людей та її викорінення на нормативному і доктринальному рівнях, наведено практику ЄСПЛ з означеного питання. Зазначено, що наявність цієї норми є відправною точкою

в реалізації всіх прав і свобод людини осіб похилого віку, що ґрунтується на основоположному принципі рівності. Приділено увагу питанню дотримання прав осіб похилого віку, включених до сфери кримінально-правових відносин. Досліджено питання міжнародно-правового забезпечення прав осіб похилого віку у соціальній сфері (соціальне забезпечення, трудова сфера, право на здоров'я). Розкрито сутність понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». Проаналізовано положення універсальних і регіональних актів у цій сфері та практику їх контрольних органів, зокрема Комітету ООН з прав людини, Європейського комітету із соціальних прав. Наведено практику Великої Палати Суду ЄС щодо захисту трудових прав літніх людей громадян ЄС.

Проаналізовано компетенцію міжнародних універсальних інституційних механізмів щодо захисту прав літніх людей, серед яких: Рада з прав людини, договірні органи (Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок тощо), спеціальні процедури, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням прав літніх людей (Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач з питання про права осіб з інвалідністю, Спеціальний доповідач з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини); спеціалізовані органи ООН, зокрема Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я та створені у її структурі підрозділи (Відділ демографічних змін та здорового старіння, Відділ із попередження насилля). Розкрито роль міжнародних структур, що фінансують витрати, пов'язані з підтримкою ініціатив щодо реалізації надання медичної, психологічної, правової, соціальної та інших видів допомоги багатьом верствам населення, включаючи осіб похилого віку, серед яких: Фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв тортур, Фонд солідарності щодо боротьби з

COVID-19, Фонд реагування на COVID-19 і відновлення. Підкреслено роль неурядових міжнародних організацій (Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International) у захисті прав осіб похилого віку.

У межах регіонального міжнародного інституційного механізму розглянуто низку рішень Європейського суду з прав людини, які є обов'язковими до виконання на національному рівні, що у свою чергу сприяє захищеності літніх людей. Акцентовано увагу на ролі Європейського комітету із соціальних прав, наділеного моніторинговими та квазісудовими повноваженнями; Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покарання; Суду загальної юрисдикції ЄС, Європейської економічної комісії ООН, Постійної робочої групи з проблем старіння, Омбудсмена ЄС, Робочої групи зі старіння населення та стійкості ЄС. Зазначено, що підтримання багатостороннього діалогу з нагальних питань, пов'язаних із дотриманням і забезпеченням прав літніх людей на міжнародному регіональному рівні здійснюється також на рівні Міжамериканської комісії з прав людини – одного з головних органів Організації американських держав, Механізму подальших заходів Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку, Обсерваторії людей похилого віку в Іберо-Америці, Координаційного центру з прав осіб похилого віку в Африці, Робочої групи з прав літніх людей та осіб з інвалідністю Африканського Союзу. Підсумовано, що створені міжнародні універсальні і регіональні органи та інституції, спеціалізовані структури сприяють захисту осіб похилого віку шляхом прийняття безпосередньої участі у моніторингу законодавчої бази щодо імплементації міжнародних норм про права літніх людей, розгляду індивідуальних і колективних скарг, участю в розробці стандартів захисту прав осіб похилого віку, а також стимулювання держав щодо запровадження на національному рівні інституційного і правового механізму захисту літніх людей.

Ключові слова: вразливі категорії, гарантії, гендерна рівність, інституційна основа, механізми захисту, особи похилого віку, правова основа, статус, стандарти.